

TOESPRAAK EKKLESIA AMSTERDAM zondag 30 juli 2017

Midzomerdienst

Alex van Heusden

Onlangs heb ik het nieuwe, omvangrijke boek aangeschaft van filosoof Ger Groot: *De geest uit de fles*, met als ondertitel: *Hoe de moderne mens werd wie hij is*. Ik heb het nog lang niet uitgelezen, maar het begint zo:

‘Wat voor wezen is het zoogdier dat op twee achterpoten loopt, zich ervan bewust is dat hij denkt, materiële hulpmiddelen gebruikt en zijn omgeving naar zijn hand zet volgens denkbepelden die hij eerder ontwikkeld heeft? Wat moeten wij denken van het wezen dat biologisch omschreven wordt als *homo sapiens*? Dat is misschien de belangrijkste, of in ieder geval de eerste vraag die de filosofie zich stellen moet. Tenslotte begint elk denken bij zichzelf, of beter gezegd: bij het wezen dat denkt. Dat lijkt vanzelfsprekend - maar is het dat ook?’

De filosoof stelt vragen. Daar is hij filosoof voor. Filosoferen begint met vragen stellen. Maar uiteraard is deze bezigheid niet voorbehouden aan degenen die dat beroepshalve doen. Het zit in onze menselijke, soms ook ál te menselijke aard om telkens weer vragen te stellen. Dat hoort intrinsiek bij wie wij zijn - wij mensen, op deze aarde. Dat komt omdat wij kunnen denken. En één ding staat vast: denken maakt hoogst onzeker. En wie onzeker is, gaat zoeken naar enig houvast, een strohalm, in zichzelf, maar ook buiten zichzelf. Want geen mens is alleen, ook al luidt de moderne opvatting dat alle mensen verschillend zijn en voor zichzelf moeten denken. Maar toch, je bent niet enkel ‘ik’, ook al viert het individualisme hoogtij heden ten dage, je bent opgenomen in een menselijk collectief, een ‘wij’. Ons denken wordt in belangrijke mate gevoed door ontmoetingen met andere mensen, door ons samen leven, zo goed en zo kwaad als dat gaat, met struikelen, vallen en weer opstaan.

Overigens, bij de vragen die de filosoof stelt als uitgangspunt van zijn boek, zitten enkele vooronderstellingen die stammen uit de biologie. ‘Een zoogdier dat op twee achterpoten loopt.’ ‘*Homo sapiens*’. Dat weten we intussen wel, dat we zoogdieren zijn. Hé jullie daar, zoogdieren! Maar zo voelt het in de regel niet en we worden er ook niet graag aan herinnerd. De filosoof schrijft: ‘We hebben onszelf leren zien als een door de evolutie van het leven voortgebrachte diersoort, maar meer nog dan door alles wat de wetenschappen daarover te vertellen hebben, laten we ons leven bepalen door wat dat voor ons betekent en hoe wij de wereld ervaren.’

Jezelf worden, jezelf zijn. Ieder voor zich even uniek en daarin ligt ieders onvervreemdbare waarde. Maar op zwarte zaterdag begeven we ons als een kudde naar het zuiden, in files van wel honderd kilometer lang - in onze bagage hagelslag en pindakaas.

‘Adam, waar ben je?’ Het Hebreeuwse woord *adám* betekent ‘mens’, maar ook ‘mensheid’. Iedere mens is *adám* en alle mensen samen zijn *adám*. En niet enkel de mensen die nu leven, wij hier bijeen, maar ook alle generaties die voor ons waren en alle generaties die na ons komen. We zijn opgenomen in een mensheidsgeschiedenis van eeuwen en eeuwen en door die geschiedenis voortgebracht. En wat we nalaten, ons erfgoed, werkt door in onze kinderen en kindskinderen.

Bijbels gesproken is elke mens vlees. En alle vlees is gras - gras verdort, een bloem verwelkt. We zijn ons lichaam, wij mensen - zonder lichaam zijn wij niet; hoe zou een ziel het zonder

lichaam moeten stellen? Onze lichamen leven en zo komt het dat wij leven, met alles wat ons tot mensen maakt: lachen en wenen, denken en voelen, liefhebben, strelen, werken en rusten, elkaar vergeven als dat moet. Maar onze kracht, dat wat ons in leven houdt en doet ademen en in beweging zet, is ook onze zwakte. We zijn brekebenen, kwetsbaar, weerloos, nietig, vatbaar voor ziektes, aan beperkingen onderhevig - en ten slotte wacht ons de dood. Zo is het organisch geregeld. Door wie of wat? Wie het weet, mag het zeggen.

In het zweet van je aangezicht / zul je brood eten / totdat je keert naar de akker / want daaruit ben je genomen; / want stof ben je / en tot stof keer je terug. Zo lezen we in het boek Genesis (3:19).

En als het nu zo was dat iedere mens die ter wereld komt, op hoge, gezegende leeftijd, door zorg omringd, verzadigd van dagen in vrede sterft... Maar zo is het niet. Mensen sterven per ongeluk, omdat brand uitbreekt in hun onveilige woontoren, als gevolg van hongersnood, ziekte die kan worden genezen, maar medicijnen zijn onbetaalbaar. En als slachtoffers van vervolging, aanslagen en oorlog. Lichamen afgebeeld, ter dood gedoemd, vergoten bloed dat schreeuwt uit de aarde. Mensen die mensen naar het leven staan. Het eeuwig menselijk tekort. Twee zonen bevechten elkaar met vuur en zwavel. Kaïn doodt zijn broeder Abel. *Iedereen zal op je schieten, / iedereen schiet op alles.*

Onlangs heb ik nog een ander boek aangeschaft, dat ik u van harte aanbeveel. Het heet *In het land van de eeuwige zomer*, een bundeling van reportages uit Frankrijk, geschreven door Joseph Roth (1894-1939) in de jaren twintig en dertig van de vorige eeuw, dus tijdens het interbellum. Joseph Roth was een Joods-Oostenrijkse journalist en romancier. Hij beleefde het einde van de Oostenrijks-Hongaarse dubbelmonarchie tijdens de Eerste Wereldoorlog als de ineens instorting van de Europese beschaving. Alles kapot, alle tradities ontmanteld, alle waarden aan flarden geschoten. In 1925 stelt hij de volgende diagnose van wat zich heeft voorgedaan:

‘Alleen wij, alleen onze generatie maakte de aardverschuiving mee, hoewel we sinds onze geboorte van een ongeschokte wereld waren uitgegaan. We voelden ons als iemand die de trein neemt om met het spoorboekje in de hand een grote reis te gaan maken, maar een wervelwind blies onze trein de wijde wereld in en we stonden ineens op het punt waar we na tien kalme en opgewekte, leerrijke en schitterende jaren terecht hadden willen komen. We maakten alles al mee voor we nog maar iets konden meemaken. We waren toegerust voor heel het leven, maar het was de dood die ons in de armen sloot. We keken nog verwonderd naar een rouwstoet en plots lagen we zelf in een massagraf. We wisten meer dan bejaarden, we waren de ongelukkige kleinzoons die hun grootvaders op schoot namen om verhalen te vertellen.

Sindsdien geloof ik niet langer dat we met een spoorboekje in de hand in een trein kunnen stappen. Ik geloof niet dat we met de zekerheid van een op alles voorbereide toerist op reis mogen gaan. Het spoorboekje klopt niet, de informatie in de gids is verkeerd. De reisboeken zijn gedicteerd door een stomkop die denkt dat de wereld niet kan veranderen. Maar binnen één seconde is elk ding door duizend verschijnselen veranderd, verminkt, onherkenbaar geworden.’

Op je ervaring kun je niet langer teren, meent Joseph Roth. En al helemaal niet op de ervaring die vroegere generaties hebben doorgegeven. ‘We waren de ongelukkige kleinzoons die hun grootvaders op schoot namen om verhalen te vertellen.’ Alles is veranderd en onherkenbaar

geworden. Rook stijgt op uit ruïnes, de puinhopen van wat eens was. Zie deze woeste, waanzinnige en onoverzichtelijke wereld waarin wij leven. Hele volksstammen radeloos, redeloos en reddeloos. Cholera-epidemie in Jemen, ook vele kinderen die sterven. Mosul heroverd, maar volledig verwoest en geen enkele hulp voor de mensen die daar moeten leven. Hoe moet het verder? Is er wel een verder? Toch twee drie zeven die elkaar ophelpen en dragen?

Na afloop van deze dienst gaan wij weer uiteen tot in september. Laten wij dankbaar zijn dat ons dit gegeven is, deze mogelijkheid om elkaar te ontmoeten. En om gevoed te worden met goede woorden, ter bemoediging en inspiratie. Om de hoop vast te houden. Dankbaar dat wij nog leven, dat het nog duurt, dat wij nog zingen.